

STŘEDNÍ ŠKOLSTVÍ PRO MENTÁLNĚ POSTIŽENÉ V ČESKÉ REPUBLICE

PaedDr. Pavlína Baslerová, Speciální základní škola, mateřská škola a praktická škola Moravská Třebová, e-mail: reditelka@specmt.com, www.specmt.com

PaedDr. Petr Hanák, Základní škola speciální, Blansko, Žižkova 27, email: specialniskola@blansko.net, www.specialniskola.blansko.net

Do roku 1989 se střední školství pro mentálně postižené v Čechách vyvíjelo zpravidla následovně: absolventi zvláštních škol odcházeli do zvláštních odborných učilišť, kde se ve dvou nebo tříletých oborech připravovali k zvládnutí jednodušších manuálních pracovních činností. Určitě ale pamatujeme i děti, které odcházely do běžných středních odborných učilišť, úspěšně je absolvovaly a v jejich zaměstnání nikdo nepoznal, že jde o absolventy zvláštních škol. Integrace totiž fungovala i před rokem 1989, i když ne v tak masovém měřítku a za nezájmu medií.

Po roce 1989 se začal i tento druh školství překotně vyvíjet. Před absolventy zvláštních a později i pomocných škol se otevřely nové možnosti:

1. Učební obory při středních odborných učilištích (pod názvem odborná učiliště).
2. Rozšíření studijní nabídky v původních zvláštních odborných učilištích (dnes pod názvem odborná učiliště).
3. Praktické školy (dříve rodinné školy) s jednoletou, dvouletou a tříletou přípravou.

Vzhledem k výše uvedeným možnostem středního vzdělání se žák po absolvování devíti let povinné školní docházky musí rozhodnout, kterou ze tří hlavních možných cest se v rámci své odborné přípravy vydá. V současné době je stále důrazněji prosazováno pojetí kariérového poradenství jako procesu, kdy konečnému rozhodnutí a volbě předchází důkladná příprava. Stejně jako u jakéhokoliv jiného žáka by výsledná volba měla být výsledkem velmi uváženého rozhodnutí, které je v souladu se zájmy žáka, jeho schopnostmi, osobnostními předpoklady a vlastnostmi, měla by korespondovat s motivací žáka. U žáků s mentálním postižením vystupuje do popředí také úroveň sebeobsluhy a sociálních dovedností. Právě úroveň sociálních dovedností může být oproti běžné populaci významnou determinantou. Jsou žáci, kterým nečiní integrace do běžného učiliště žádné problémy, na druhé straně jsou takoví, kteří toto často dravé prostředí nezvládají, stávají se nezdárnými oběťmi šikany, někdy tento stupeň vzdělání předčasně opouštějí a rozšiřují tak skupinu nekvalifikovaných a na trhu práce nejhůře zaměstnatelných uchazečů o práci. Dalším vlivem, který je třeba při volbě pečlivě zvážit, je také soulad volby s místní nabídkou škol. Bohužel často právě možnosti dojíždění či finanční náročnost ubytování na internátě vedou k tomu, že výsledná volba je ovlivněna těmito limity více než předpoklady a zájmy žáka.

Vhodný výběr školy se následně odrazí v úspěšnosti/neúspěšnosti žáka na zvolené škole i v jeho osobní spokojenosti s vybranou školou a studiem na ní. V roce 2006 bylo provedeno šetření u absolventů zvláštní školy a žáků vybraných odborných učilišť a praktických škol, jehož cílem bylo zjistit, jakou školu si absolventi zvláštní školy volí pro další profesní přípravu, jak jsou na zvolené škole spokojeni a jak tato škola vyhovuje jejich možnostem a představám o vlastním uplatnění. Jedná se o šetření malého rozsahu, které však může přispět k dalšímu směřování úvah v této oblasti.

V první část průzkumu bylo zjišťováno, jaká část absolventů Zvláštní školy v Moravské Třebové si vybrala běžná učiliště a jaká učiliště určená pro absolventy zvláštních škol, kolik

z nich zvolenou školu úspěšně absolvovalo a kolik ji během studia opustilo. Údaje byly zjišťovány u výchovných poradců jednotlivých učilišť.

Tabulka č. 1:

	Běžná učiliště	Učiliště pro MP
Počet učilišť	6	7
Celkem žáků	30	26
Opuštění školy před absolvováním	6	3
Procento neúspěšných	20	12

Na první pohled by se mohlo zdát, že celkově horší prognózu mají žáci odcházející do škol integrujících více různých skupin. Při podrobnější analýze výsledků však bylo zjištěno, že celkový výsledek v kategorii běžných učilišť je ovlivněn jedním konkrétním SOU. Ukazuje se tedy potřeba vzájemné informovanosti mezi školami zajišťujícími základní vzdělání a konkrétními učilišti, na která její absolventi odcházejí. Pokud jedna nebo více škol vykazuje výrazně nižší úspěšnost absolventů a je zde i vyšší procento žáků, kteří vzdělání předčasně opouštějí, bylo by vhodné zjistit příčiny tohoto selhávání (žáků, školy), aby mu bylo možné předcházet. A to jak při procesu rozhodování dalších absolventů, tak při stanovování kritérií výběru uchazečů ze strany učilišť.

Druhou část průzkumu tvořil dotazník s uzavřeným typem otázek, který vyplňovali žáci tří ročníků jednoho běžného učiliště (učební obory kuchařské práce a zednické práce) a dvou odborných učilišť přímo určených pro absolventy základních škol praktických.

Dotazník byl zadán žákům:

1. Odborné učiliště a praktická škola Chroustovice www.chroustovice.cz
Dotazník zadán ve třídách: 1. ročník truhlářské práce
2. ročník pečovatelské práce a prodavačské práce
3. ročník opravářské práce
2. Odborné učiliště a praktická škola Vamberk www.zamberk.info/oups
Dotazník zadán ve třídách: 1. ročník pečovatelské práce
1. ročník kuchařské práce
3. ročník pečovatelské práce
3. Integrovaná střední škola Moravská Třebová www.sosmt.cz
Dotazník zadán ve třídách: 1. ročník kuchařské a zednické práce
2. ročník kuchařské a zednické práce
3. ročník kuchařské a zednické práce

Dotazník, který měl 9 uzavřených otázek, vyplňovalo celkem 110 respondentů, z toho bylo 30 žáků běžného odborného učiliště, které je součástí školy se SOU a střední školou, a 80 žáků samostatných odborných učilišť. Ne všichni respondenti zodpověděli všechny otázky, za 100% je v tabulkách č. 2 až č. 10 považován počet získaných odpovědí.

Tabulka č. 2: Shrnutí odpovědí na otázku „Tato škola je po absolvování základní školy mou...“

	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
Odpovědělo celkem	30 žáků	100%	80 žáků	100%
a) první	28	94%	63	79%
b) druhou	0	0%	16	20%
c) třetí	1	3%	1	1%

d) čtvrtou	1	3%	0	0%
------------	---	----	---	----

Na samostatných odborných učilištích studuje víc žáků, pro které byla tato učiliště druhou a další volbou. 21% žáků, kteří se do těchto učilišť dostávají až po selhání v první volbě, může ukazovat na značné rezervy v oblasti kariérového poradenství pro tyto žáky. Údaje o tom, jaká byla původní vybraná škola a jaké byly důvody odchodu se nám bohužel nepodařilo zjistit. Roli mohl sehrát nesoulad mezi jakýmkoli z faktorů, které vnímáme při volbě střední školy jako významné, a nároky studia vzhledem s ohledem na tento faktor. Při první volbě tak mohlo například dojít k přecenění schopností uchazeče, které vedly k jeho původnímu zařazení do běžného učiliště (běžné učiliště bylo druhou a další volbou pouze pro 6% žáků), nebo k nedostatečné informovanosti žáka o vybraném učilišti a následným rozporům mezi představou o studiu a jeho realitou.

Tabulka č. 3: Shrnutí odpovědí na otázku „Proč jsem si vybral tento učební obor“

Odpověď celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	30 žáků	100%	79 žáků	99%
a) zajímal jsem se hlavně o tento obor	13	43%	25	32%
b) tento obor se nejvíc blížil mým zájmům	9	30%	30	38%
c) šel jsem spolu s kamarády ze třídy	2	7%	4	5%
d) přáli si to rodiče	3	10%	6	8%
e) chtěl jsem odejít z domu na internát	0	0%	3	4%
f) nevím	0	0%	9	11%
g) jiné	3	10%	2	2%

jiné - seženu uplatnění
- neměla jsem na výběr

Většina žáků udává, že si vybrala učební obor podle svých zájmů. Mezi jednotlivými kategoriemi učilišť nejsou výraznější rozdíly v relativních četnostech jednotlivých odpovědí, a to až do odpovědi e). Odpověď „nevím“ se vyskytuje u 11% žáků učilišť pro MP oproti 0% u běžných SOU. O interpretaci můžeme uvažovat v souladu se shrnutím odpovědí na následující otázku, ve kterých se v běžných SOU objevuje odpověď „seženu uplatnění“ a v učilištích pro MP odpověď „neměla jsem na výběr“. Učiliště pro MP mohou tedy být školou, kam jde část dětí pouze proto, aby získala kvalifikaci, aby našla nějakou školu, a to bez ohledu na zájmy a možná i bez aspirace na další profesní uplatnění. Lze také předpokládat, že část odpovědí „nevím“ mohli podat žáci, pro které je tato škola druhou volbou, která následovala po selhání ve škole předchozí a byla vybrána pouze z toho důvodu, že je zde snazší vzdělání úspěšně ukončit.

Tabulka č. 4: Shrnutí odpovědí na otázku „Při výběru tohoto učebního oboru jsem dal/a na...“

Odpověď celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	30 žáků	100%	80 žáků	100%
a) přání rodičů	4	13%	10	13%
b) radu výchovného poradce	3	10%	5	6%
c) radu třídního učitele	1	4%	5	6%
d) radu kamarádů	0	0%	0	0%
e) nenechal jsem se ovlivnit	22	73%	60	75%

Tři čtvrtiny žáků obou typů škol uvedly, že se při výběru učebního oboru nedaly nikým ovlivnit. Relativní četnosti ostatních odpovědí jsou v obou kategoriích téměř shodné. Poměrně překvapivé je, jak malé procento žáků udává, že bylo při výběru ovlivněno druhou osobou. Ať byla realita rozhodování ve skutečnosti ovlivněna druhou osobou či nikoliv, je procento dětí,

kteří chápe volbu čistě jako své vlastní rozhodnutí velmi příznivé: můžeme očekávat, že rozhodnutí, která děti chápou jako svá vlastní, mají vyšší hodnotu, pozitivně ovlivňují jejich sebehodnocení a identifikaci s rolí žáka zvolené školy a mohou přispět k vyšší spokojenosti v ní i k odpovědnosti za její úspěšné absolvování.

Tabulka č. 5: Shrnutí odpovědí na otázku „V této škole....“

Odpověď celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	30 žáků	100%	80 žáků	100%
a) jsem velmi spokojen a nevyměnil bych ji za jinou	10	33%	19	24%
b) jsem spokojen, ale dokážu si představit, že bych studoval i jinde	8	27%	22	28%
c) se mi moc nelíbí, ale musím dostudovat	7	23%	31	38%
d) zůstávám jen kvůli rodičům	3	10%	6	7%
e) chci odejít na jinou školu a vím jakou	2	7%	2	3%
f) chci odejít na jinou školu, ale nevím na jakou	0	0%	0	0%
g) chci odejít a nechci již do žádné školy	0	0%	0	0%

Žáci běžných učilišť vyjadřují větší spokojenost s vybranou školou, zatímco žáci samostatných odborných učilišť vyjadřují sice nižší míru spokojenosti, ale zároveň odhodlání zvolenou školu dokončit. Tyto výsledky lze dát do vztahu s interpretací výsledků u otázky předchozí. Za velmi pozitivní lze považovat, že žádný z respondentů nechce od dalšího vzdělání odstoupit zcela, pokud již je některý z žáků natolik nespokojen, že chce školu opustit, má jasnou představu o tom, kam přestoupit.

Tabulka č. 6: Shrnutí odpovědí na otázku „Po ukončení školy (po závěrečných zkouškách)...“

Odpověď celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	30 žáků	100%	79 žáků	99%
a) chci jít ještě na další školu	6	20%	18	23%
b) chtěl bych ještě studovat, ale ne hned	8	27%	18	23%
c) žádnou školu již nechci vidět	16	53%	43	54%

Výsledky v obou kategoriích škol jsou opět velmi vyrovnané. Pětina z obou skupin žáků chce hned po závěrečných zkouškách pokračovat ve studiu na další škole a celkově téměř polovina žáků obou skupin má v plánu dále studovat, což je u této populace velmi potěšující. Můžeme předpokládat, že žáci, kteří v této odpovědi vyjádřili své přání pokračovat ve studiu, jsou především ti, kteří vyjádřili svou spokojenost na současné škole.

Tabulka č. 7: Shrnutí odpovědí na otázku „Když si představím, že nepůjdu dál studovat, tak po ukončení školy (po závěrečných zkouškách)...“

Odpověď celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	29 žáků	97%	75 žáků	94%
a) chci si okamžitě najít práci	16	55%	40	53%
b) chci si najít práci, ale napřed si udělám prázdniny	12	42%	32	43%
c) chtěl bych se registrovat na úřadě práce, ale rodiče mi to nedovolí	1	3%	1	1%
d) chtěl bych se registrovat na úřadě práce, rodičům to nevadí	0	0%	2	3%

Více než polovina všech žáků je v případě, že by nešla dále studovat, rozhodnuta si ihned po závěrečných zkouškách najít práci. Většina žáků, kteří si chtějí ještě udělat prázdniny, uvažuje o dvouměsíčních prázdninách, poté plánují nastoupit do zaměstnání.

Tabulka č. 8: Shrnutí odpovědí na otázku „Ve srovnání se základní školou jsou na tomto učilišti...“

Odpověďlo celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	30 žáků	100%		
a) vztahy mezi spolužáky			75 žáků	100%
horší	4	13%	12	16%
lepší	10	33%	30	40%
stejně	16	54%	33	44%
b) vztahy mezi učiteli a žáky			78 žáků	100%
horší	5	17%	10	13%
lepší	14	47%	30	39%
stejně	11	36%	38	48%
c) tato škola je celkově			75 žáků	100%
náročnější	8	27%	26	35%
lehčí	16	53%	26	35%
je to stejné	6	20%	23	30%
d) v této škole jsem celkově			76 žáků	100%
spokojenější	12	40%	33	44%
nespokojenější	4	13%	14	18%
stejně spokojen jako na ZŠ	14	47%	29	38%

Obě skupiny žáků shodně vykazují větší spokojenost se vztahy mezi spolužáky na střední škole oproti škole základní. Nepotvrdil se tedy předpoklad, že ve speciálně pedagogickém prostředí (v malém sourodém kolektivu téměř rodinného prostředí) se bude tento žák cítit lépe. I kapitola vztahů mezi žáky a učiteli vychází ve prospěch středního školství jako celku. Nepotvrdil se předpoklad, že učitelé, kteří vyučují své předměty u žáků v maturitních oborech se nedokážou přizpůsobit této skupině žáků natolik, že tito žáci s nimi mají problémy (hodnocena je však pouze vztahová rovina učitel – žák a to z perspektivy žáka). Zajímavý výsledek se ukazuje u hodnocení náročnosti výuky žáky běžných SOU, kteří ji v 53% případů hodnotí jako méně náročnou než ZŠ.

Tabulka č. 9: Shrnutí odpovědí na otázku „Největší problémy mi činí...“

Odpověďlo celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	30 žáků	100%	80 žáků	100%
všeobecně vzdělávací předměty	8 žáků	27%	30	38%
odborné předměty	14 žáků	46%	31 žáků	39%
praxe			1 žák	1%
žádný předmět nečiní problémy	8 žáků	27%	18 žáků	22%

Zhruba čtvrtina žáků v obou skupinách shodně uvádí, že jim žádný předmět nečiní zvláštní problémy. U žáků samostatných učilišť je zanedbatelný rozdíl mezi chápáním náročnosti všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů, zatímco žáci běžných učilišť vnímají odborné předměty jako náročnější. Tento výsledek může být ovlivněn skutečností, že učitelé odborných předmětů mohou klást na žáky vyšší nároky v souladu s původním předpokladem, že je obtížné přizpůsobit výuku současně třem různým skupinám žáků. To však neznamená, že tento údaj vyznívá v neprospěch učitelů běžných učilišť. Kladou možná vyšší nároky než učitelé samostatných učilišť, ale jejich žáci jsou zároveň se zvolenou školou spokojeni a více než polovina z nich plánuje ve studiu pokračovat. Ani úspěšnost na běžných SOU není nižší

polovina z nich plánuje ve studiu pokračovat. Ani úspěšnost na běžných SOU není nižší než na samostatných učilištích. Proto je možné se domnívat, že tyto vyšší nároky jsou sice žáky vnímány, ale jsou schopni jim vyhovět. Praxi všichni žáci chápou jako nejjednodušší součást studia.

Tabulka č. 10: Shrnutí odpovědí na otázku „Do své bývalé základní školy...“

Odpovědělo celkem	Běžná učiliště		Učiliště pro MP	
	30 žáků	100%	80 žáků	100%
a) chodím na návštěvu celkem pravidelně	3	10%	18	22%
b) jsem se byl jednou nebo dvakrát podívat	17	57%	22	28%
c) jsem nikdy nešel, ale možná se tam stavím	8	27%	20	25%
d) už v životě nevkročím	2	6%	20	25%

Čtvrtina žáků samostatných odborných učilišť vylučuje možnost, že by ještě někdy navštívili svoji bývalou základní školu, většina žáků však do své bývalé školy buď pravidelně chodí nebo neodmítá možnost do ní zajít. To je náplast na ego nás učitelů základního speciálního školství, které překvapilo, že studenti vycházejí lépe s pedagogy i spolužáky na středních školách.

Závěr

Autoři článku si uvědomují, že činit jakékoliv kategorické závěry z výše uvedených faktů by bylo příliš opovážlivé. Průzkum byl pouze sondou, která však ukazuje, že výběr konkrétního učebního oboru, ale i konkrétní školy může mít pro další profesní vývoj žáků s mentálním postižením přímo zásadní význam. Je totiž jasné, že výběr vhodného učebního oboru je přes deklarovanou samostatnost žáků závislý na velkém množství faktorů, které by měl dokázat žákovi i jeho rodině vysvětlit informovaný a fundovaný výchovný poradce.

Výběr vhodné střední školy může být v životě žáka naprosto rozhodující, jak to dokazují i statistické závěry UIV, podle kterých 2-3% žáků s lehkým mentálním postižením studují či studovali maturitní obory středních škol. To lze (a praxe nám to ukazuje) pouze po úspěšném absolvování učebního oboru na SOU či OU. Tento text by proto mohl být prvním impulsem pro seriózní výzkum, který by si uvedená problematika jistě zasloužila.